

Kazachstano lietuvių kilmės diasporos saitai su lietuvių etnine tapatybe ir lietuvių kalba

Loreta Vilkiene

Vilniaus universitetas
loreta.vilkiene@flf.vu.lt

Anotacija. Straipsnyje dėmesys sutelkiamas į Kazachstano lietuvių kilmės diasporą, jos saitus su etnine lietuvių tapatybe ir lietuvių kalba. Tyrimo tikslas – atsakyti į klausimą, kokias lietuviškos tapatybės ir lietuvių kalbos išlaikymo strategijas rinkosi kelios Kazachstano diasporos kartos ir kokios priežastys skatino tam tikrus sprendimus. Tiriamoji medžiaga – 29 pusiau struktūruoti kokybiniai, biografiniai interviu, surinkti 2021 m. lapkritį ekspedicijoje Kazachstane, kurioje dalyvavo LMT remiamo projekto „Prievarinės migracijos iš Lietuvos diasporos Rytuose ir jų tapatybė: Užvolgio ir Kazachstano atvejai“ (S-LIP-20-12) tyrėjų grupė. Atliekant kokybinę interviu analizę pasitelkta Michael’io Bamberg’o (2011) naratyvinės praktikos prieiga. Duomenų analizė atskleidė, kad trys–keturios diasporos kartos išlaikė savo lietuvišką etninę tapatybę ir išreiškia palankias nuostatas lietuviškumo, Lietuvos, lietuvių atžvilgiu. Tačiau nebuvo išlaikyta lietuvių kalba, kuri ne visada laikoma etninės tapatybės dalimi.

Raktažodžiai: *lietuvių kilmės Kazachstano diaspora, etninė tapatybė, lietuvių kalba, tapatybės navigacijos modelis*

Lithuanian-Origin Diaspora in Kazakhstan: Exploring Connections to Ethnic Identity and the Lithuanian Language

Summary. This article focuses on the diaspora of Lithuanian origin in Kazakhstan, examining their ties to Lithuanian ethnic identity and the Lithuanian language. This research aims to answer the question of which strategies three generations of the target diaspora have employed to maintain Lithuanian identity and the Lithuanian language. Also, the paper explores the reasons that influenced specific decisions and behaviours within the target diaspora. The research material consists of 29 qualitative semi-structured interviews collected in November 2021 during an expedition in Kazakhstan. These interviews were analysed from a qualitative perspective using Bamberg’s (2011) Narrative Practice and Identity Navigation model adapted for the purposes of the present study. The analysis of the Lithuanian-origin diaspora in Kazakhstan has revealed that over three generations, they have preserved their Lithuanian ethnic identity and expressed favourable attitudes towards Lithuanianness, Lithuania, and Lithuanians. However, the Lithuanian language, not necessarily considered integral to the ethnic identity of the target group, has not been maintained. It can be observed that the second generation does not know the Lithuanian language. However, the third generation shows a more active relationship with the Lithuanian language and wants to learn it. There are various reasons why the Lithuanian language is not being transmitted to the next generations, including: 1) the consequences of social trauma, such as the abandonment of the first generation’s language as a sur-

vival strategy and state policies promoting Russification; 2) the formation of mixed families of deportees, 3) conflicts between the first generation and their relatives in Lithuania, leading to broken contacts and reduced possibilities for communication in Lithuanian; a lack of available Lithuanian-speaking individuals to communicate with due to the absence of larger Lithuanian communities; and 4) the pursuit of economic prosperity and integration, particularly for those who voluntarily migrated to Kazakhstan.

Keywords: *Diaspora of Lithuanian Origin in Kazakhstan, ethnic identity, the Lithuanian language, identity navigation model*

1. Įvadas

Šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas į Kazachstano lietuvių kilmės diasporą, jos saitus su etnine lietuviu tapatybe ir lietuvių kalba. Kad diasporos kalbinio elgesio, nuostatų, tapatybės ir kt. klausimai yra aktualūs, rodo aktyviai vykdomi įvairių mokslininkų tyrimai (pvz., Block 2006, 2008; Edwards 2009; De Fina 2003; Fishman 1966, 1991, 2010; Joseph 2010, Montrul 2010; Pauwels 2005, 2016; Spolsky 2009, Ehala 2015; Zabrodska ir Ehala 2015, Sanders 2021 ir kt.). Tačiau sociolingvistinių tyrimų, skirtų lietuvių diasporos tapatybės (ne)išlaikymo, šaknų kalbos (ne)perdavimo priežasčių analizei, kol kas dar nėra labai daug. Dažniau analizuotas su kalbinėmis nuostatomis, kalbiniu elgesiu ir tapatybe susijęs Šiaurės Amerikos diasporos atvejis (Pažūsis 1973, 1988, 2009; Macevičiūtė 2000; Norvilas 2013; Tumėnas 2006; Tamošiūnaitė 2008, 2013; Jakaitė-Bulbukienė 2014, 2015a, 2015b, 2015c; Vilkienė 2019a). Taip pat tyrėjų dėmesio yra sulaukę Argentinos (Ramonienė 2019b), Jungtinės Karalystės (Jakaitė-Bulbukienė, Vaisėtaitė 2019), Norvegijos (Gudavičienė 2019; Hilbig 2019) atvejai. Yra nagrinėti emigrantų vaikų lietuvių kalbos raidos (Blažienė 2016) ir gimtosios kalbos atricijos klausimai (Vilkienė 2017, 2019b; Vaisėtaitė 2021). Bene didžiausi, išsamiausi pastarojo dešimtmečio lietuvių kalbos diasporoje ir įvairių su kalba susijusių aspektų tyrimai yra vykdyti Vilniaus universiteto, o šių tyrimų rezultatai pavišinti dviejose mokslo monografijose: „Emigrantai: kalba ir tapatybė“ (Ramonienė 2015a) ir „Emigrantai: kalba ir tapatybė II. Keturi sociolingvistiniai portretai“ (Ramonienė 2019a). Taip pat šio projekto duomenų pagrindu paskelbta straipsnių (Vilkienė 2019b; Ramonienė, Ramonaitė 2021).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visi minėti diasporos tyrimai buvo atliekami Vakarų šalyse, o šiame straipsnyje žvilgsnis nukreipiamas į Rytus – į Kazachstano lietuvių diasporą, kuri dar nebuvo analizuota. Taip pat pabrėžtina, kad Kazachstano atvejo tyrimas atskleidžia diasporos, susidariusios ne demokratinėje Vakarų šalyje, o totalitarinėje valstybėje, charakteristikas. Taigi Kazachstano lietuvių diaspora, spėtina, gali skirtis nuo tų, kurios įvairiose Vakarų šalyse radosi po Antrojo pasaulinio karo (DP banga) ar po 1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Tokio atvejo analizės rezultatai gali padėti susidaryti išsamesnį lietuvių diasporos vaizdą. Be to, kaip teigia Milda Danytė (2019: 75), iš esmės „dabartinė diasporos samprata, akcentuojanti stiprius emocinius saitus su tėvyne, turi būti peržiūrėta atsižvelgiant į migracijos procesų ir kuriamų bendruomenių įvairovę“. Kazachstano atvejo tyrimas galėtų būti pravartus ir šiuo atveju. Atskleista totalitarinėje valstybėje gyvuojančios diasporos charakteristika gali būti aktuali įvairių šalių diasporų tyrėjams, gretinantiems įvairių diasporų charakteristikas, kultūrinės praktikas ir pan. Kol kas tokių tyrimų nėra gausu, paminėtinas tik Ritos Sanders (2021) išsamiai išanalizuotas vokiečių diasporos atvejis.

Iš karto apibrėžtina, kad šiame straipsnyje tiriama tik ta Kazachstano lietuvių kilmės diasporos dalis, kuri susijusi su deportacijomis, vykusiomis po Antrojo pasaulinio karo, ar darbo migracija XX a. viduryje, t. y. analizuojamas minėto laikotarpio pirmos migrantų kartos ir jos palikuonių santykis su lietuviška tapatybe ir šaknų kalba. Primintina, kad nuo 1944 m. į Kazachstano lagerius buvo išvežta

apie 81 000 lietuvių¹, ne visi jų po 10 metų lagerio galėjo grįžti į Lietuvą, dažnas privalėjo dar 5 metus gyventi Kazachstane tremtyje. Tik vėliau dalis šių prievartinių migrantų turėjo galimybę grįžti į Lietuvą. Be to, 1953–1965 m. sovietinės valdžios buvo aktyviai vykdyta darbo migracijos politika, susijusi su plėšinių įsisavinimu Kazachstane. Visos sovietinės respublikos, tarp jų ir Lietuva, privalėjo išsiųsti į Kazachstaną tam tikrą skaičių darbininkų. Dalis jų vėliau grįžo į Lietuvą, tačiau dalis pasiliko gyventi Kazachstane. Taip du dešimtmečius po Antrojo pasaulinio karo Kazachstane formavosi lietuvių diaspora. Šiuo metu, spėjama, šalyje gyvena apie 5 000 lietuvių kilmės asmenų². Žinoma, tarp jų yra ir vėlesnių laikų migrantų, kurių tapatybė ir santykis su lietuvių kalba šiame straipsnyje nėra aptariama.

2020–2022 m. VU buvo vykdomas mokslo projektas „Prievartinės migracijos iš Lietuvos diasporos Rytuose ir jų tapatybė: Užvolgio ir Kazachstano atvejai“³ (S-LIP-20-12; rėmė LMT). Šio projekto metu 2021 m. Karagandos lietuvių bendruomenėje vyko mokslinė duomenų rinkimo ekspedicija, kurioje drauge su Vyčiu Čiubrinsku (VDU), Jolanta Kuznecoviene (LSMU) ir Irena Šutiniene (LGGRTC) taip pat dalyvavo ir straipsnio autorė. Karagandos ekspedicijoje sutikti lietuvių kilmės žmonės dažniausiai su tyrėjais bendravo rusiškai, vienas kitas pirmos ar antros kartos emigrantas mokėjo lietuvių kalbą, nors ir patyrusią atriciją. Tačiau vis dėlto buvo akivaizdu, kad diaspora išlaikė savo lietuvišką tapatybę, kurią deklaruoja ir ja didžiuojasi. Tai paskatino straipsnio autorę išsikelti tikslą atsakyti į klausimą, kokias lietuviškos tapatybės ir lietuvių kalbos išlaikymo strategijas rinkosi kelios Kazachstano diasporos kartos ir kokios priežastys skatino konkrečius sprendimus ir elgesį.

2. Metodologija

Tiriamoji medžiaga – 29 kokybiniai pusiau struktūruoti, biografiniai interviu, kurie minėto projekto grupės buvo surinkti ekspedicijoje Kazachstane. Informantų atrankos kriterijus buvo lietuvių kilmė – pats informantas ar bent vienas iš tėvų arba senelių turėjo būti lietuvis ar lietuvė. Informantai buvo telkiami taikant tikslinės patogiosios imties ir sniego gniūžtės metodus. Tyrimo dalyvių paieška prasidėjo projekto grupei planuojant ekspediciją ir užmezgus kontaktą su Lietuvių bendruomenės Karagandoje vadovu, Lietuvos garbės konsulu Kazachstane Vitalijumi Tvarijonu, kuris bendruomenės socialiniuose tinkluose paskelbė informaciją apie vykdomą projektą bei pakvietė norinčiuosius dalyvauti. Vėliau taikytas ir sniego gniūžtės metodas, t. y. vieni informantai nurodė kitus galimus pašnekovus.

Kadangi buvo vykdomas tarpdisciplininis tyrimas, kelti sociologiniai, antropologiniai ir sociolingvistiniai klausimai, imant interviu dėmesys buvo sutelktas ir į šeimos atsiradimo Kazachstane istoriją, ir į trauminę patirtį bei jos pasekmes, į kolektyvinę atmintį, etniškumo savivoką, taip pat gilintasi į individų tapatybės darybą per kultūrinės praktikas, kelti su kalbų mokėjimu, vartojimu, kalbinėmis nuostatomis susiję klausimai. Šiame straipsnyje apsiribojama tik informantų atsakymų, svarstymų apie lietuvių kalbą ir lietuvišką tapatybę analize. Be to, ieškant atsakymo į tikslo klausimą, pasitelkta Michael'io Bamberg'o (2011) naratyvinės praktikos prieiga, t. y. į tikslinę grupę žvelgta per tapatybės navigacijos modelio prizmę trimis rakursais:

- 1) pastovumas vs. pokyčiai: tai su laiko tėkme susiję tapatybės aspektai, atskleidžiantys, kokie tapatybės pokyčiai laikui bėgant yra įvykę, be to, keliamas klausimas, ar žmogus konstruktyviai priima

¹ Žr. <http://global.truelithuania.com/lt/kazakhstan-636/>.

² Plačiau žr. <https://assembly.kz/ethnos/kk/litovtsy/>.

³ Apie šį projektą daugiau informacijos čia: <https://www.flf.vu.lt/lisk/projektai#prievartines-migracijos-is-lietuvos-diasporos-rytuose-ir-ju-tapatybe-uzvolgio-ir-kazachstano-atvejai>.

tuos pokyčius, ar susieja praeitį ir dabartį į koherentišką visumą (Bamberg 2011: 103–104). Tai diachroninis žvilgsnis. Šio straipsnio autorė analizuoja ne vieno asmens, o grupės tapatybę, todėl šiuo diachroniniu aspektu (kaip ir kitais) tirama, kokius pokyčius patiria ir kaip į juos reaguoja skirtingos tikslinės grupės kartos. Be to, Bamberg'o prieiga pasitelkiama ir lietuvių kalbos išlaikymo, perdavimo kitoms kartoms analizei. Kitaip tariant gvildenamas klausimas, ar lietuvių kalba išlieka pastovi etninės (grupinės) lietuvių tapatybės dedamoji, ar ir kokie šiuo požiūriu vyksta pokyčiai, sietini su skirtingomis diasporos kartomis;

- 2) vienodumas vs. skirtingumas: atlikus analizę šiuo pjūviu, atsiskleidžia, su kuria grupe ar grupėmis esamuoju laiku yra tapatinamasi. Tai sinchroninis požiūris. Šio straipsnio autorės nuomone, tapatinimasis susijęs su palankiomis nuostatomis kurios nors grupės ar, plačiau žvelgiant, šalies, kalbos, kito reiškinio atžvilgiu. Taigi šiuo aspektu taip pat ieškota atsakymo į klausimą, kiek palankiai skirtingos tikslinės diasporos kartos vertina Lietuvą, lietuvius, kaip per nuostatas saistomasi su lietuvių kalba;
- 3) veiksnumas vs. pasyvumas: šiuo aspektu ieškoma atsakymo į klausimą, ar žmogus mano, kad pats gali kurti savo tapatybę, pats apsisprendžia dėl jos, ar savarankiškai negali to daryti, nes aplinkybės yra stipresnės, jis yra priklausomas nuo pasaulio. Žinoma, veiksnumas ir pasyvumas – tai dvi kontinuumo pusės, o ne vienas su kitu visai nesusiję aspektai. Kalbos požiūriu tirta, ar buvo / yra dedamos pastangos perduoti, išlaikyti, išmokti lietuvių kalbą.

Suprantama, kad visi trys šie aspektai nėra izoliuoti vienas nuo kito: pastovumas ir pokyčiai susiję su siekiu tapatintis su tam tikra grupe ar kalba, ir su palankiomis nuostatomis, ir su pasyvumu ar aktyvumu. Tačiau šiame straipsnyje ir į Kazachstano lietuvių diasporos etninę lietuvių tapatybę ir jos dedamąją – lietuvių kalbą – žvelgiama nagrinėjant kiekvieną pjūvį atskirai.

Aprašant interviu analizę citatos pateikiamos ta kalba, kuria pokalbis vyko: lietuvių arba rusų. Tačiau šalia cituojamų rusų kalba vykusio pokalbio atkarpų pateikiamas ir šio straipsnio autorės vertimas į lietuvių kalbą. Pavyzdžiuose T raide žymimas (-a) tyrėjas (-a), I – informantas (-ė). Metrika prie citatų rodo, kurios emigrantų kartos žmogus yra (K1 – pirmos kartos; K2 – antros, K3 – trečios, K4 – ketvirtos) ir pateikiami projekto grupės informantams suteikti netikri vardai, kad informacija būtų nuasmeninta. Parenkant netikrus vardus, buvo atsižvelgiama į tai, ar informanto tikras vardas buvo tipiškas lietuvių kultūrai, ar rusiškas – analogiškai parinkti ir netikri vardai.

3. Etninė tapatybė ir kalba

Kadangi tyrimo dėmesio centre yra etninės lietuvių tapatybės ir kalbos klausimas, aptartina, kaip šiame straipsnyje suprantama etninė tapatybė ir jos santykis su kalba. Kaip teigia David'as Block'as, etninės tapatybės esmę sudaro visa, kas asocijuojasi su tam tikra kultūrine grupe: bendra kilmė, istorija, vertybės, įpročiai, kalba, religija (Block 2006: 39; 2008: 87). Kitaip sakant, etninė tapatybė – tai individo saistymasis su tam tikra grupe įvairiais minėtais aspektais. Be to, Sanders (2021: 8) pabrėžia, kad etniškumas turi turėti kultūrinį pagrindą, t. y. grupei būtina praktikuoti tam tikrus kultūrinius elgesio modelius ir pan. Beje, Joshua Fishman'as teigia ir tai, kad etniškumas yra susijęs ir su individo nuostatomis (Fishman 2010: xxvii), taigi vienokia ar kitokia etninė tapatybė gali būti tiesiog žmogaus apsisprendimas. Tokiu atveju gali kilti klausimas, ar toks apsisprendimas yra tik deklaratyvus, ar perimamos ir grupės vertybės, kultūrinė praktika ir pan. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kalba laikoma vienu iš išorinių etniškumo požymių (Schmidt 2008: 6), o, pavyzdžiui, John'as E. Joseph'as mano, kad „kalba yra esminis veiksnys, lemiantis etninės tapatybės formavimąsi“ (Joseph 2010: 15). Taip

kalbą traktuoja nemažai įvairių tyrėjų, pavyzdžiui, Simas Karaliūnas (1997), Mary Bucholtz, Kira Hall (2006) Carmen Fought (2011), Jaakko Kõlhi (2012), Algis Norvilas (2013) ir kt. Kaip teigia Fought, „kalba nėra tiesiog paprasta iš anksto apibrėžtos etninės tapatybės išraiška, tai yra esminis veiksnys to, kaip ši tapatybė yra konstruojama pirmiausia mūsų pačių ir kitų“ (Fought 2011: 238–239). Ši tyrėja taip pat rašo apie tai, kad įvairūs sociolingvistiniai tyrimai rodo, jog kalbinė praktika gali formuoti ar transformuoti etniškumą (Fought 2011: 239), be to, minėta autorė cituoja Bucholtz, teigiančią, kad „ideologinis ryšys tarp kalbos ir etniškumo yra toks stiprus, kad su tam tikra etnine grupe susijusios kalbinės praktikos gali pakakti, kad asmuo taptų tos grupės nariu“ (Bucholtz 1995: 355; cit. iš Fought 2011: 239). Kitaip tariant, galima daryti prielaidą, kad ėmęs vartoti kitą kalbą kaip pagrindinę komunikavimo priemonę žmogus gali pradėti tapatintis ir su kita etnine grupe. Šio straipsnio autorės nuomone, tokia minties kryptis turi būti tikrinama Kazachstano atveju, nes analizuojama diaspora atsirado tuomet, kai Kazachstanas buvo dalis totalitarinės sovietinės valstybės, kurios politika buvo grįsta *homo sovieticus* tapatybės konstravimu vienos – rusų – kalbos pagrindu (plg. Zabrodskaia, Ehala 2015). Duomenų rinkimo ekspedicijoje buvo nustatyta, kad visi tiriamos diasporos nariai moka rusų kalbą, kuri yra pagrindinė jų komunikavimo priemonė. Tokia situacija paskatino ieškoti atsakymo į klausimą, kokį pėdsaką tai paliko jų tapatybėje, nes tyrėjų yra manoma, kad ir dabarties Kazachstano gyventojų tapatybės prototipas yra „sovietiniai žmonės“ (Sanders 2021: 49), be to, kaip teigia Sharipova, „Kazachstano piliečiai pirmenybę teikia pilietinei tapatybei, o po to – etninei ir regioninei tapatybei“ (Sharipova 2020: 17). Taigi kyla klausimas, ar tai suniveliavo lietuvišką tapatybės dalį.

Atliekant šiame straipsnyje aprašomą tyrimą buvo svarbu išsiaiškinti, kokią vietą tikslinės diasporos narių savivokoje užima lietuviška tapatybė ir lietuvių kalba, nes tapatinimasis su konkrečia etnine grupe ir jos kalba nebūtinai išlieka nepakitęs visą gyvenimą (plg. Lytra 2016). Savo etninę tapatybę ir santykį su kalba asmuo gali permąstyti, gali visą gyvenimą saistytis su etniškumu ir šaknų kalba stipriai arba tokius saitus silpninti, o gal ir visai nutraukti. Kaip ir įvairios kitos tapatybės, etninė tapatybė gali būti taki, kintanti nelygu situacija ir laikas (plg. Omoniyi, White 2006: 1; Block 2008: 26). Pavyzdžiui, kaip rodo tyrimai, „emigracija keičia požiūrį į kai kuriuos Lietuvos gyventojams atrodančius pamatinius etniškumo požymius: etninės grupės teritoriją ir net pačią kalbą“ (Vilkienė 2015a: 133), o tokia požiūrio kaita lemia ir tai, kad dalis emigracijoje gyvenančių žmonių laiko save ar kitus asmenis lietuviais, nors jie nemoka lietuviškai (plg. ten pat: 130).

4. Tikslinės grupės lietuviškos tapatybės navigacijos analizė

4.1. Pastovumas vs. pokyčiai

Kaip jau buvo minėta, tai yra diachroninė tapatybės dimensija – analizuojama, kokie tapatybės pokyčiai yra įvykę laikui bėgant. Primintina ir tai, kad Bamberg’as (2011) pabrėžia, jog būtina aiškintis ne vien tai, ar ir kokie pokyčiai yra įvykę, bet ir tai, kaip žmogus (grupė) tuos pokyčius priima: konstruktyviai ar ne.

Išanalizavus Kazachstano diasporos narių interviu galima teigti, kad etninės lietuvių tapatybės požiūriu itin didelių pokyčių įvykę nėra. Pirma, antra ir trečia karta yra išlaikiusios savo lietuvišką tapatybę, kuri gali būti ir kiek nublankusi arba atvirksčiai – stiprėjanti, pavyzdžiui, trečioje kartoje. Analizės rezultatai apibendrinti 1 paveikslėlyje.

pirma karta

- tapatybė – lietuvis
- moka lietuvių kalbą

antra karta

- tapatybė – lietuvis, bet galėjo būti ir rusas
- dažniausiai nemoka lietuvių kalbos

trečia karta

- tapatybė – lietuvis arba suvokiama ir lietuviškoji tapatybės dalis
- mokosi lietuvių kalbos arba domisi lietuvių kalba

1 paveikslėlis. Skirtingų kartų santykis su lietuvių etnine tapatybe ir lietuvių kalbos mokėjimas

Iš 1 paveikslėlio matyti, kad lietuvių kalba antrai, trečiai kartoms perduota nebuvo, bet trečia karta atsigręžia į lietuvių kalbą, kai kurie nori jos pramokti. Tolesniuose poskyriuose su tapatybe ir kalba susiję klausimai aptariami atskirai.

4.1.1. Lietuviškos tapatybės aspektas

Iš pirmo paveikslėlio akivaizdu, jog visos kartos yra išlaikiusios savo lietuvišką tapatybę arba jos dalį:

1. *I: Я всегда с-считал себя литовцем.*

T: Откуда это?

I: Потому, что <...> у меня литовская фамилия, имя... роди-и-ители мои литовцы и бабушка с дедушкой, все литовцы <...> и даже... и мои дети литовцы. (K2, Algis)

,I: Aš visuomet save laikiau lietuviu.

T: Iš kur tai?

I: Todėl, kad <...> mano pavardė lietuviška, vardas... mano tėvai lietuviai ir močiutė su seneliu, visi lietuviai <...> ir netgi ...ir mano vaikai lietuviai. ‘

2. *T: А когда вы выбрали национальность русская, вы просто так не задумывались, а может...*

I: Да <...> нет конечно, не задумывалась. <...> И это потому, что все русские... (K2, Jelena)

,T: O kaip pasirinkote tautybę rusė, jūs tiesiog nesusimąstėte, o gal...

I: Taip <...>, aišku, nesusimąstiau. <...> Ir tai todėl, kad visi rusai. ‘

3. *Я на половину русский, на половину литовец. Иногда говорил просто литовец. <...>*

То есть, у казахов очень ценятся предки и казахи очень <...> любят <...> свои корни. <...> Вот я тоже захотел узнать. (K3, Genadijus)

,Aš pusiau rusas, pusiau lietuvis. Kartais sakiau tiesiog lietuvis. <...> T. y. kazachai labai gerbia savo protėvius ir kazachai labai <...> myli <...> savo šaknis. <...> Tai ir aš taip pat panorau sužinoti. ‘

Pirmame pavyzdyje informantas Algis tvirtai teigia esąs lietuvis, pabrėžia, kad ir jo vaikai (trečia karta) taip pat yra lietuviai, o toliau interviu mini, kad net ir anūko vardas lietuviškas. Taip įrašyta ir Algio bei jo vaikų pasuose.

Antrame pavyzdyje cituojama Jelena atėjo į pokalbį todėl, kad laiko save lietuve. Tačiau, kaip matyti iš moters pasisakymo, anksčiau ji buvo užrašyta kaip rusė, nes *visi buvo rusai*. Numanu, kad tokia argumentacija – ir sovietų valdžios rusifikacijos politikos rezultatas. Pastebėtina, kad Jelenos brolis dokumentuose yra pasirinkęs lietuvių tapatybę. Prieš kelerius metus ir pati Jelena pasikeitė dokumentus ir juose deklaravo jau savo lietuvišką tautybę. Taigi akivaizdu, kad būtent paties žmogaus sprendimas, kokia jo etninė tapatybė, buvo labai svarbus (plg. Fishman 2010: xxvii). O tokį Jelenos sprendimą lėmė jos noras kada nors persikelti gyventi į Lietuvą.

Iš Genadijaus (trečia karta) pasisakymo matyti, kad jis suvokia ir savo lietuvišką, ir rusišką tapatybę, nors kai kuriose situacijose yra linkęs labiau pabrėžti būtent savo lietuviškumą. O susidomėti savo lietuviškąja tapatybe Genadijų paskatino ne šeima, bet kazachų pagarba protėviams – visiškai išorinė priežastis. Taigi šiuo atveju lietuviška tapatybė antros kartos nebuvo aktyviai perduota trečiai kartai. Tačiau vis dėlto dažniausiai šeimos saitai skatino rinktis (ir) lietuvišką tapatybę, nors tai padaryti turbūt ne visada buvo paprasta dėl to, kad pirmos kartos (ir kitų kartų) emigrantai dažniausiai kūrė mišrias šeimas, nes į Kazachstaną buvo išvežta gerokai daugiau vyrų nei moterų lietuvių.

Kadangi, kaip jau buvo minėta, tipiška bausmė buvo 10 metų lagerio ir dar 5 metai tremties, lietuviai kūrė šeimas su kitų tautų žmonėmis: baltarusiais, ukrainiečiais, mariais, graikais ir t. t. Nors būta ir atvejų, kai ryžtingai buvo siekiama turėti lietuvišką šeimą:

4. *В посёлке их было всего лишь двое, т. е. из литовцев. И дедушка узнал, что <...> единственная литовка в поселке. И он подошёл и сказал: «В общем, ты единственная литовка и я на тебе женюсь». <...> Она сначала <...> ... «Ты даже моего согласия не спрашиваешь?» <...> Но в итоге они поженились. (K3, Piotr)*
„Kaime iš viso jų buvo tik du, t. y. lietuviai. Ir senelis sužinojo, kad <...> vienintelė lietuvė kaime. Ir jis nuėjo ir pasakė: „Na, tu vienintelė lietuvė ir aš tave vesiu“. <...> Ji iš pradžių <...> „Tu net mano sutikimo neklausi?“ <...> Bet galiausiai jie susituokė.“

Kaip numanu iš Piotro interviu, jo senelis, siekdamas išlaikyti savo lietuviškumą, ėmėsi ryžtingų veiksmų, kad sukurtų lietuvišką šeimą. Bet tokie atvejai užfiksuoti pavieniai. Tad antra, trečia ir tolesnės kartos, o dar atsižvelgus ir į sovietinę ideologiją, galėjo pamiršti savo lietuvišką tapatybę, bet taip neatsitiko. Vienaip ar kitaip lietuviška tapatybė buvo perduota kitoms kartoms, jų perimta.

5. *T: A nana в паспорте кто?*
I: Литовец.
T: Мама?
I: Мариука.
T: Кто вы?
I: Литовец по паспорту.
T: А в сердце?
I: И в сердце. (K3, Piotr)
„T: O kas tėtis pase?
I: Lietuvis.
T: Mama?
I: Marė.
T: Kas jūs?
I: Lietuvis pase.
T: O širdyje?
I: Ir širdyje.“

Kaip matyti, kalbama apie tai, kad tik informanto tėvas yra lietuvis (antros kartos emigrantas, kilęs iš lietuviškos šeimos), jis pats (trečios kartos), nors kilęs jau iš mišrios šeimos, taip pat laiko save lietuviu: taip įrašyta ir pase, su tokia tapatybe saistosi ir per jausmines nuostatas. Paklaustas, kas lėmė sprendimą būti lietuviu, informantas paaiškino taip:

6. *Она говорила: «Кем вы хотите быть, тем вы и будьте.» Соответственно мы говорили: «Мы же сыновья, мы за папу всегда горой, потому что ближе к папе.» Ну, и, соответственно, мы с детства говорили, что мы литовцы. (K3, Piotr)*
„Ji [tata – L. V.] sakė: „Kuo jūs norite, tuo ir būkite.“ Atitinkamai mes sakėme: „Mes gi sūnūs, mes už tėtį visada mūru todėl, kad artimesni tėčiui.“ Na, ir atitinkamai mes nuo vaikystės sakėme, kad mes lietuviai.“

Taigi tėvo autoritetas lėmė, kad pasirinkta lietuvių tapatybė. Ir tai nėra pavienis atvejis. Ne vienas informantas minėjo, kad būtent tėvo tapatybė buvo perimta dėl noro išlaikyti stiprų ryšį su juo. Pabrėžtina ir tai, kad tokia strategija – perimti tėvo tapatybę – būdinga ne vien lietuvių diasporai Kazachstane. Pavyzdžiui, Sanders (2021: 99) tyrimai rodo, kad Kazachstano vokiečiai mano esą vokiečiais per tėvo liniją. Taigi ne saitai su Lietuva, bet šeimos šaknys, pagarba šeimos nariams neretai buvo priežastis perimti lietuvišką tapatybę.

4.1.2. Kalbos aspektas

Tiriamąją medžiagą išanalizavus lietuvių kalbos požiūriu, pasakytina, kad iš esmės lietuvių kalba, kaip etninės tapatybės požymis, antrai ar trečiai kartai šeimose perduota nebuvo arba tai vyko itin retais atvejais. Vis dėlto net jei šeima buvo lietuviška, gimtoji kalba traukėsi iš namų domeno:

7. *Я спрашивал у папы: «Почему ты мало знаешь на литовском языке?» Он говорил о том, что просто бабушка и дедушка, точнее его родители, они очень мало <...> они разговаривали на литовском, когда хотели, чтобы кто-то не знал о чем они говорят. (K3, Piotr)*
„Aš klausiau tėčio: „Kodėl tu mažai moki lietuvių kalbos?“ Jis sakė, kad tiesiog močiutė ir senelis, tiksliau – jo tėvai, jie labai mažai [kalbėjo lietuviškai – L. V.] <...> jie kalbėjosi lietuviškai, kai norėjo, kad niekas nežinotų, apie ką jie kalba.“

Iš Piotro interviu matyti, kad šeimos bendravimo kalba nebuvo lietuvių. Tėvai ją vartojo kaip savitą tarpusavio slaptakalbę, bet vaikams jos perduoti nesiekė. Tokiu liudijimų yra ne vienas. Gali kilti klausimas, kodėl taip atsitiko. Šiuo atveju prisimintina, kad, viena vertus, kalbama apie politinius kalinius ir tremtinius, kurie turėjo išgyventi prievartinės emigracijos sąlygomis. Kaip teigia Danutė Gailienė, su kolegomis analizavusi sovietmečiu patirtą socialinę traumą, „pasyvumas, tapatybės keitimas buvo svarbios išgyvenimo strategijos. Daugeliu atvejų jos padėjo išlikti ir patenkinti gyvybinius poreikius“ (Gailienė 2015: 10). Kaip matyti iš interviu analizės, tikslinei grupei nebuvo būdingas etninės tapatybės keitimas, tačiau vieno išorinių jos požymių (plg. Schmidt 2008) – lietuvių kalbos – buvo vengiama. Tad vaikams perduota tapatybė, bet ne kalba. Pastebėtina, kad tokia pati situacija būdinga ir darbo migrantų šeimoms, kurios, spėtina, nebuvo priverstos slėpti savo tapatybės:

8. *T: А на каком языке общались они в семье <...>? <...>*
I: На русском. (K3, Lėja)
„T: O kokia kalba jie [močiutės ir senelio šeima – L. V.] bendravo šeimoje <...>? <...>
I: rusų.“

Lėjos seneliai patys persikėlė į Kazachstaną, taigi, spėtina, buvo lojalūs tuometinei valdžiai, gal dėl to gimtąją kalbą vartojo ribotai. Duodamas interviu Lėjos tėvas prisiminė, kad jo tėvai su seserimis dainuodavo lietuviškai, motina meldavosi lietuviškai, išmokė vaikus vienos kitos lietuviškos frazės. Tačiau pagrindinė šeimos kalba buvo rusų. Galima spėti, kad toks šeimos elgesys galėjo būti susijęs ir su ekonominės gerovės siekiu. Primintina, kad Sovietų sąjungos rusų kalbos mokėjimas užtikrino galimybę įsitvirtinti visuomenėje, joje sėkmingai funkcionuoti (plg. Zabrodskaia, Ehala 2015: 161; Ehala 2015: 184). Taigi numanu, kad noras susikurti gerovę galėjo lemti darbo migrantų sprendimus, susijusius su kalbos pakeitimu, gimtosios kalbos (ne)perdavimu savo vaikams. Vis dėlto pabrėžtina, kad dauguma tikslinės grupės šeimų buvo mišrios: lietuvių ir kitos tautybės žmogaus. O kaip teigia Janet Holmes (2001: 62), mišrios šeimos gali tapti prielaida šaknų kalbos praradimui, nes jei gyvenamoje šalyje nėra skatinama daugiakalbystė, tokia šeima savo komunikacijai dažniausiai renkasi dominuojančią kalbą (taip pat žr. Jakaitė-Bulbukienė 2015a: 132; Hilbig 2019: 236). Kaip jau buvo minėta, sovietinės valstybės kalbos politikos pamatas buvo rusų kalba, kuri ir tapdavo mišrių šeimų bendravimo priemone.

Taigi pirma karta iš esmės neperdavė lietuvių kalbos antrai kartai ir t. t. Tad kyla klausimas, ar toks kalbos, kaip etninės tapatybės bruožas, praradimas priimamas natūraliai, konstruktyviai? Interviu analizė atskleidė, kad tie K1 informantai, kurie moka lietuviškai, apgailestauja, kad kalba neišlaikyta:

9. *У меня ребенок <...> к моему стыду и сожалению, ну единственное, только что у меня такой возможности не было, чтобы еще с кем-то дома общаться по литовски... (K2, Anelė)*
„Mano vaikas <...> mano gėdai ir apgailestavimui [nemoka lietuviškai – L. V.], na vienintelis [pasiteisinimas – L. V.], kad neturėjau galimybės, kad dar su kuo nors namie bendračiau lietuviškai ‘...
10. *T: O sūnus truputį mokėjo lietuviškai?*
I: Nnn... Jis nenorėjo mokytis, o dabar gailisi. (K1, Justinas)

Devintame pavyzdyje Anelė aiškiai pasako, kad jai ir gėda, ir gaila, kad vaikai nemoka lietuviškai, bet bandoma ir pasiteisinti, kodėl taip nutikę – nebuvo su kuo daugiau bendrauti lietuviškai. Dešimtame pavyzdyje Justinas, kuris duodamas interviu vis apgailestavo, kad savo vaikui kalbos neperdavė (jo šeima buvo mišri), tokią situaciją aiškina tuo, kad sūnus ir nenorėjo kalbos perimti. Taigi šaknų kalbos praradimas dalies tyrimo dalyvių, ypač tų, kurie dar moka lietuviškai, nelaikomas pozityviu dalyku.

Tačiau tie, kurie nebemoka lietuviškai, buvimą lietuviu be lietuvių kalbos laiko natūraliu:

11. *T: Ну, а может литовец быть без литовского языка?*
I: Да.
T: Ну, и объясните.
I: Эм... Я знаю то, что там очень много русскоговорящих людей, примерно около 40 или даже больше процентов, и то что, в принципе это ... думаю, нормально... (K3, Kiril)
,T: Na, o gali lietuvis būti be lietuvių kalbos?
I: Taip.
T: Na, ir paaiškinkite.
I: Em...Aš žinau tai, kad ten [Lietuvoje – L. V.] labai daug rusakalbių žmonių, maždaug apie 40 ar dar daugiau procentų, ir tai [nemokėti lietuviškai – L. V.], iš principo, manau, normalu‘.

Kaip matyti iš 11 pavyzdžio, vaikas neabejoja, kad lietuvis gali nemokėti lietuviškai. Tokia mintis nėra nauja emigrantų nuostatų tyrimuose. Pavyzdžiui, 2011–2013 m. VU vykdyto projekto „Emigrantų kalba“⁴ duomenys rodo, kad apie 10 proc. respondentų (apklausti 2026 emigrantai; plačiau žr. Ramonienė 2015b: 39) mano, kad lietuvis gali būti ir be lietuvių kalbos (Vilkienė 2015a: 130). Tokią pačią nuostatą, tirdama emigrantus sociologiniais aspektais, yra užfiksavusi ir Kuznecovienė (2006: 93), daranti išvadą, kad „[k]alba praranda lemiamo lietuviškumo bruožo reikšmę, jeigu „nėra/nebuvo sąlygų“ [išmokti tą kalbą – L. V.]“. Kuznecovienė pabrėžia, kad jos respondentai, svarstydami apie tai, kas juos sieja su lietuvių etnine grupe, kalba apie laisvą apsisprendimą, pasirinkimą, bet mini ir patriotizmo jausmą (ten pat). Kazachstano atvejis šiuo požiūriu panašus, galvojant apie apsisprendimą išlaikyti etninę tapatybę, tačiau 11 pavyzdyje įvardijamas ir visiškai naujas argumentas, kodėl lietuviui nebūtina mokėti lietuviškai: įsitikinimas (nors ir neteisingas), kad Lietuvoje didelis procentas žmonių moka rusiškai, tad rusų kalba Lietuvoje galima laisvai bendrauti. Taigi šeimose užaugę kaip rusakalbiai šalyje, kur valstybinė – kazachų – kalba rusakalbei subnacijos daliai nėra tapusi būtina komunikavimo priemone, tokie informantai atskiria kalbą nuo tapatybės, jie neiškelia ir Kuznecovienės (2006) išvelgto saito – patriotiškumo. Tiesiog jų lietuviška tapatybė yra apsisprendimo dalykas, etiketė. Tačiau esama ir kitokio tikslinės grupės narių mąstymo:

⁴ Plačiau apie projektą žr. <https://www.fff.vu.lt/lsk/projektai#emigrantu-kalba>.

12. *Литовец не определяется же <...> тем, что эээ разговаривает на литовском... <...> Литовец, мне кажется, это больше любовь эээ к своим корням, любовь к своим родственникам. <...> Любовь к своей родине... Эээ я думаю, что неважно, на каком языке ты разговариваешь, если ты будешь любить, если ты будешь ценить... Ценить традиции, ценить кухню, ааа потому, что я ценю все, что дал мне отец. <...> И поэтому я считаю себя литовцем. (K3, Genadijus)*
„Lietuvis gi neapibrėžiamas <...> tuo, kad eee kalba lietuviškai... <...> Man atrodo, lietuvis – tai labiau meilė eee savo šaknim, meilė savo giminėm. <...> Meilė savo tėvynei... Eee aš manau, kad nesvarbu, kokia kalba tu kalbi, jeigu tu mylėsi, jei vertinsi... Vertinsi tradicijas, vertinsi virtuvę, aаа todėl, kad aš vertinu viską, ką man davė tėvas. <...> Ir todėl aš laikau save lietuviu.“

Šis informantas kalbos iš viso nelaiko svarbiu etninės tapatybės požymiu, dėmesį sutelkia į šaknis, giminystę (vėl išryškėja pagarba tėvui), meilę šaliai, tradicijų vertinimą. Toks požiūris visiškai patvirtina Kuznecovienės įžvalgą, kad bent dalies emigrantų „lietuviškumas „pripažįstamas“ pasitelkiant „šaknų“ kriterijų, kuris legitimuoja lietuviškumą“ (Kuznecovienė 2006: 93). Be to, informantai dažnai Lietuvą vadina savo *istorine tėvyne*, pabrėžiama emocinio ryšio su ja svarba, būtinybė, kad būtum lietuvis. Taigi kalba užleidžia pozicijas kitiems etniškumo požymiams. Beje, kad kalba nebėra laikoma svarbia etniškumo dedamąja, atskleidžia ir Sanders atliktas Kazachstano vokiečių diasporos tyrimas, kurio rezultatai rodo, kad anksčiau vyravusi nuostata, jog vokiečiai privalo mokėti vokiečių kalbą, yra pasikeitusi ir dabar manoma, kad kalbos nemokėjimas neužkerta kelio būti vokiečiu (Sanders 2021: 96, 100). Taigi matyti, kad kalba praranda savo – svarbaus etniškumo požymio (plg. Joseph 2010, Fought 2011 ir pan.) – statusą.

4.2. Vienodumas vs. skirtingumas

Atliekant analizę vienodumo – skirtingumo požiūriu dėmesys buvo sutelktas į nuostatas lietuviškumo, Lietuvos, lietuvių kalbos atžvilgiu. Ir vienodumas traktuojamas kaip tapatinimasis su etnine lietuvių grupe, su lietuvių kalba. Daryta prielaida, kad būtent palankios teigiamos nuostatos galėtų rodyti tapatinimąsi su lietuviškumu, Lietuva, lietuviais, lietuvių kalba, o neigiamos – atsiribojimą pabrėžiant savo skirtingumą. Analizės rezultatai apibendrinti 2 paveikslėlyje:

pirma karta	<ul style="list-style-type: none">• palankios nuostatos lietuvių, Lietuvos atžvilgiu, nors dažnai nutrūkę saitai su Lietuva• palankios nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, kalba – etninės tapatybės savastis
antra karta	<ul style="list-style-type: none">• palankios nuostatos lietuvių, Lietuvos atžvilgiu, ieškoma lietuviškų šaknų• vyrauja neutralios nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu; kalba yra tik nebūtinai etninės tapatybės priedėlis
trečia karta	<ul style="list-style-type: none">• palankios nuostatos lietuvių, Lietuvos atžvilgiu, ieškoma saitų su Lietuva• dalies tikslinės grupės nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu neutralios, kitos dalies – palankios; kalba gali būti laikoma svarbia etninės tapatybės dedamąja

2 paveikslėlis. Skirtingų kartų nuostatos lietuvių, Lietuvos ir lietuvių kalbos atžvilgiu

Iš 2 paveikslėlio akivaizdu, kad visos tikslinės diasporos kartos tapatinasi su lietuviškumu, tačiau nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu įvairuoja.

4.2.1. Nuostatos lietuviškumo ir Lietuvos atžvilgiu

Ankstesniame skyriuje buvo konstatuota, kad lietuvių etninė tapatybė buvo vienos kartos perduota kitai. Jau tai leidžia suprasti, kad ryšys su lietuviškumu iš esmės yra stiprus ir teigiamas. Tai rodo ir informantų pasisakymai:

13. T: <...> вас записали русская, потом поменяли на... на литовка и это значит что-то?
I: Ну конечно.
T: А что?
I: Что я литовка. Вот я хочу быть литовкой. (K2, Nina)
,T: <...> jus užrašė [pase – L. V.] kaip rusę, po to pakeitėte ... lietuve, o tai ką nors reiškia?
I: Žinoma.
T: O ką?
I: Kad aš lietuvi. Aš noriu būti lietuvi. ‘
14. T: И вы уже знали с первых классов, что вы литовец?
I: Да, я очень гордился своей национальностью <...> когда я встречал кого-то с Литвы или просто с национальностью литовец, было всегда интересно пообщаться.
T: Это сразу какая-то связь душевная?..
I: Этого я не знаю, но было всегда интересно узнать тех людей, которые той же национальности, что и ты. (K3, Piotr)
,T: Ir jūs jau nuo pirmų klasių žinojote, kad esate lietuvis?
I: Taip, aš labai didžiavausi savo tautybe <...> kai aš sutikdavau ką nors iš Lietuvos ar tiesiog lietuvių, visada buvo įdomu pabendrauti.
T: Tai iš karto kažkoks dvasinis ryšys?..
I: To aš nežinau, bet visada buvo įdomu pažinti tuos žmones, kurie tos pačios tautybės kaip tu. ‘
15. I: Меня просто часто спрашивали учителя, ну и дети тоже. Я всегда гордо отвечала «А я литовка».
T: От куда эта гордость?
I: Не знаю, мне очень нравится, что это необычно как-то, звучит очень красиво ну как бы, не как у всех, не знаю. (K3, Jolita)
,I: Mane tiesiog dažnai mokytojai, na, ir vaikai taip pat klausdavo. Aš visada pasididžiudama atsakydavau „O aš lietuvi“.
T: Iš kur tas didžiavimasis?
I: Nežinau, man labai patinka, kad tai kažkaip neįprasta, skamba labai gražiai kažkaip, ne tai, kaip kiti, nežinau. ‘

Taigi iš pavyzdžių akivaizdu, kad tyrime dalyvavę diasporos nariai išreiškė itin palankų požiūrį į savo lietuviškumą. Pirmą kartą, savo lietuviškumą tiesiog išlaikė, tačiau antrai ar trečia kartai buvimas lietuvių jau galėjo būti ir ne toks savaime suprantamas dalykas, nebūtinai turėjo sietis su teigiamomis nuostatomis, juoba kad dažna šeima buvo nutraukusi ryšius su giminėmis Lietuvoje. Tačiau vis dėlto noras tapatintis su lietuviais bent deklaratyviai yra.

Tai nulemiančios priežastys yra gana įvairios, nebūtinai susijusios su giliu dvasiniu saitais. Kaip antai, 13 pavyzdyje cituota Nina aiškiai išreiškia norą būti lietuvi. Bet vėliau interviu išaiškėja, kad toks noras (ir pase deklaruoti savo etninę lietuvių tapatybę) susijęs ir su pragmatiniais tikslais gauti dokumentus, reikalingus persikelti gyventi į Lietuvą. Tokių atvejų yra nemažai. Galimybė emigruoti į Lietuvą sustiprina dalies diasporos saistymąsi su lietuviškumu, tapatinimąsi su lietuviais. Bet tai nėra visos grupės požiūris. Trečia kartą taip pat didžiujasi savo lietuviškumu (14, 15 pvz.), tačiau priežastys jau kitokios: lietuviškumas yra tiesiog kitoniškumas, kuris daro žmogų įdomų. Apskritai ne viename interviu buvo pabrėžiama, kad lietuvis – tai europietis, o tai jau savaime yra labai gerai.

Taigi lyg ir gilesnių tokių teigiamų trečios kartos nuostatų radimosi priežasčių nėra: tapatinamasis su lietuviais gana paviršinis. Ir atsargiai galima teigti, kad tai yra vyraujanti trečios kartos teigiamų nuostatų priežastis.

Tačiau atlikus interviu analizę išryškėjo ir dar viena tapatinimosi su lietuviais priežastis – tai istorinė šeimos atmintis:

16. *T: А вы гордитесь этой своей частью или только интересно?*

I: Горжусь ли я тем, что я литовец? <...> Да.

T: А почему?

I: Потому, что ааа отец гордится этим, вот. Потому, что дед мм прошел столько, и он остался литовцем... (K3, Genadij)

,T: O jūs didžiuojatės šia savo dalimi [lietuviškumu – L. V.] ar tik įdomu?

I: Ar didžiuojusi tuo, kad aš lietuvis? <...> Taip.

T: O kodėl?

I: Todėl, kad ааа tėvas tuo didžiuojasi, štai. Todėl, kad senelis мм tiek patyrė, ir jis išliko lietuviu... ‘

23 metų informantas Genadijus, kuris duodamas interviu sakė, kad nežino, kuo labiau save laikyti – rusu ar lietuviu, nesuabejojo atsakydamas, kad didžiuojasi savo lietuviška tapatybės dalimi. O to priežastis glūdi senelio – politinio kalinio ir tremtinio – istorijoje. Taigi tos šeimos, kuriose gyva istorinė atmintis, tapatinasi su lietuviškumu savitai jį heroizuodamos. Tačiau pasakytina, kad tokių žmonių sutikta nedaug.

Renkant duomenis, būta ir tokių informantų, kurie linkę itin pabrėžti, išskirti savo lietuvišką tapatybės dalį:

17. *Допустим, то, что дедушка... прадед был чистым литовцем, дед уже — 50 на 50, половину русский. И отец сейчас мой, допустим, литовец 25 процентов. А русский крови у меня намного меньше, чем литовской, я считаю. (K4, Kiril)*

,Sakykim, tai, kad senelis... prosenelis buvo tikras lietuvis, senelis jau – 50 ir 50, pusiau rusas. Ir mano tėvas dabar, sakykim 25 proc. lietuvis. O rusiško kraujo manyje daug mažiau nei lietuviško, aš manau. ‘

Šešiolikmetis ketvirtos kartos lietuvių kilmės Kirilas, kurio jau senelis buvo pusiau lietuvis, užtikrintai teigia, kad lietuviškumo jame daugiau nei rusiškumo. Suprantama, kad tai yra tik deklaracija, nes jokia lietuviška kultūrinė praktika su vaikino gyvenimu nėra susijusi. Tačiau veikia minėtos palankių nuostatų lietuviškumo atžvilgiu formavimosi priežastys, tipiškiausios trečios kartos pasisakymuose, ir vaikas aiškiai tapatinasi su lietuviais.

Tiriamosios medžiagos analizė atskleidė ir itin palankias nuostatas Lietuvos atžvilgiu. Lietuva buvo minima kaip gražus, žalias, istoriškai įdomus ir t. t. kraštas, apie kurį buvo pasakojama šeimoje, turėta įvairių su Lietuva sietinų daiktų, o kai kurie tyrimo dalyviai ir patys yra buvę Lietuvoje ar palaiko su joje gyvenančiais giminėmis tam tikrus santykius.

18. *Литва жила обязательно в нашем доме, как она не будет жить, потому что у нас в Литве очень <...> большая семья у мамы была <...>. В Литве все были, связь держали с ними, вот. (K2, Anelė)*

,Lietuva būtina gyveno mūsų namuose, kaip ji negyvens, juk Lietuvoje labai <...> didelė mamos šeima buvo <...>. Lietuvoje visi buvo, palaikėme su jais ryšį. ‘

- 19⁵. T: <...> что papa рассказывал о Литве?
I: Папа очень хорошо отзывался. (K2, Nina)
,T: <...> ką tėtis pasakojo apie Lietuvą?
I: Tėtis labai gerai kalbėjo apie Lietuvą.
Ну, мне очень нравится Литва, я люблю литовский народ вообще... (K2, Nina)
,Na, man labai patinka Lietuva, iš viso aš labai myliu lietuvių tautą.‘
20. Вот и мне всегда было интересно, а что такое Литва, потому что у нас всегда дома был литовский флаг, висел. У меня отец художник <...> был, и <...> всегда у нас дома висели его работы, там Тракай, вот, висел, какие-то живописные <...> места Литвы вис... висели. <...> Вот, и мне как-то с детства всегда интересно было, а что такое Литва. (K3, Marius)
,Tai ir man visada buvo įdomu, o kas ta Lietuva, nes mūsų namuose visada kabėjo lietuviška vėliava. Mano tėvas dailininkas <...> buvo ir <...> visada mūsų namuose kabėjo jo darbai: štai Trakai kabėjo, kažkokios vaizdingos <...> Lietuvos vietos <...> kabėjo. <...> Tai ir man kažkaip nuo vaikystės visada buvo įdomu, o kas ta Lietuva.‘

Kaip rodo interviu analizė, itin palankios nuostatos Lietuvos ir, žinoma, lietuvių atžvilgiu vyrauja tose šeimose, kurios palaikė (ar palaiko) glaudžius santykius su Lietuva (žr. 18 pvz.). Tačiau pabrėžtina, kad tendencija buvo kitokia: dėl to, kad, kaip jau buvo minėta, Kazachstane lietuviai kūrė mišrias šeimas, dažnu atveju giminės Lietuvoje atstūmė savo artimuosius, o vėliau ryšiai visai nutrūko. Tačiau liko pasakojimai apie gimtąją šalį. Štai 19 pavyzdyje 55 metų antros kartos lietuvių kilmės Nina prisimena, kad jos tėvas gražiai pasakodavo apie Lietuvą, jo nuomonė apie gimtinę buvo labai gera. Tai įstrigo Ninos atmintyje ir todėl ji teigia, kad jai *labai patinka Lietuva* ir lietuviai. Vadinasi, aktyvi ir pozityvi tėvų pozicija Lietuvos atžvilgiu paliko savo pėdsaką vaikų sąmonėje. Tai rodo ir 20 pavyzdyje cituojamas 36 metų Marius, kurio namuose visada buvo tėvo – dailininko – darbų, vaizduojančių Lietuvą. Vyro tėvas anksti mirė, tačiau jo paveikslai, namie buvusi Lietuvos vėliava tapo paskata suaugus domėtis Lietuva ir išsiugdyti itin palankias nuostatas jos atžvilgiu.

Palankios, kad ir deklaratyvios, nuostatos skatina diasporos narius domėtis šiu dienų Lietuva:

21. I: <...> когда речь заходит о Литве, я открываю литовские города, открываю архитектуру и меня всегда поражает, как вроде бы и старинный <...> город, и в то же время вся эта архитектура сохранилась. И это интересно на самом деле. <...>
T: А это вам важно, что это и ваше, или только интересно?
I: Это для меня как-то и важно, и интересно, и гордость в то же время. (K3, Piotr)
,I: <...> kai pradėdama kalbėti apie Lietuvą, aš atveriu [internete – L. V.] Lietuvos miestus, atveriu architektūrą ir mane visada stebina, kaip lyg ir senovinis <...> miestas ir tuo pat metu visa ta architektūra išlikusi. Ir tai man tikrai įdomu. <...>
T: O jums svarbu, kad tai ir jūsų, ar tik įdomu?
I: Tai man kažkaip ir svarbu, ir įdomu, ir pasididžiavimas tuo pat metu.‘

Trisdešimtmetis Piotras 21 pavyzdyje pasakoja, kad jo kilmė skatina jį domėtis Lietuva, bet ne vien domėjimasis jį sieja su šia, kaip toliau pokalbyje vyras vadina, *istorine tėvyne* (rus. *историческая родина*). Piotras didžiuojasi Lietuva, kuri jam atrodo svarbi, nes iš ten kilę jo protėviai, ten esama jo giminių, o tai paskatina vyrą užduoti sau klausimą, kas būtų, jei jis gyvenų Lietuvoje. Kaip teigia informantas, su Lietuva jį sieja tam tikra gija. Ir tokias dvasines sąsajas minėjo ne vienas.

22. I: <...> после того как я съездил в Литву, когда я её увидел, когда я поговорил со своей бабушкой, когда я понял его характер, <...> во мне тоже очень многое изменилось как в личности, потому что раньше я как бы <...> чувствовал себя, что у меня нет тыла, как <...> без рода, без племени. (K3, Marius)
,I: <...> po to, kai aš nuvažiavau į Lietuvą, kai aš pamačiau, kai aš pakalbėjau su savo seneliu, kai supratau jo charakterį, <...> manyje kaip asmenybėje labai daug kas pasikeitė todėl, kad anksčiau aš lyg jaučiausi neturintis užnugario, kaip <...> be šaknų, be genties.‘

⁵ 19 pavyzdyje pateikiamos dvi tos pačios informantės citatos iš skirtingų interviu vietų.

Trečios kartos lietuvių kilmės Marius pasakojo (22 pvz.), kad tik apsilankęs Lietuvoje sąmoningai suvokė savo lietuviškumą, kuris jam tapo dar svarbesnis nei buvo iki tol. Taigi ryšiai su Lietuva, kad ir minimalūs, turbūt buvo ta pati svarbiausia priežastis, palaikanti itin palankias nuostatas lietuviškumo atžvilgiu, paskata tapatintis su lietuviais.

4.2.2. Nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu

Iš to, kas jau buvo pasakyta, klostosi aiškus supratimas, kad tyrimo dalyviai tapatinasi su Lietuva, su lietuviais. Tačiau, jei lietuvių kalba nebuvo perduodama per kartas, kyla klausimas, ar bent jau esama palankių jausminio lygmens nuostatų šaknų kalbos atžvilgiu? Interviu analizė atskleidė, kad tokio teigiamo saistymosi su kalba esama:

23. *T: O ką jums pačiam reiškia lietuvių kalba? Svarbu jums, kad jūs ją išlaikėte? Kokią vertę jinai jums turi?*

I: Nu man patinka su savo kalba gimtoji. (K1, Justinas)

Pirmos kartos emigrantas Justinas (23 pvz.), kalbantis ir rašantis lietuviškai (nors jo gimtoji kalba yra patyrusi atriciją, rusų kalbos įtaką), verčiantis dokumentus iš rusų kalbos į lietuvių, neabejotinai išreiškia pačias palankiausias nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Iš pokalbio su Justinu aiškėja, kad kalba jam yra svarbi vertybė, kurią jis nori išsaugoti. Interviu analizė leido suprasti, kad pirma karta iš esmės išlaikė labai palankų santykį su lietuvių kalba, nors jos savo vaikams ir neperdavė arba jie tos kalbos neperėmė, jų atmintyje išlikusios tik pavienės lietuviškos frazės. Gal dėl to ir neatsiskleidė, kad K2 turėtų itin palankių nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu. Dažniausiai jų santykis su šaknų kalba yra gana neutralus. Apie lietuvių kalbą sakoma, kad ji *įdomi, minkšta, graži, maloniai skambanti*, tiesiog *normali* kalba, nors ir ne visai svetima. Tačiau iš esmės lietuvių kalba nelaikoma būtina etninės tapatybės dedamąja (plg. Ramonienė 2019b: 107), dažniau ji suvokiama tarsi etninės tapatybės priedėlis, kurio nebuvimas nekeičia žmogaus lietuviškumo (plg. Sanders (2021: 96, 100) įžvalgas apie Kazachstano vokiečius). Tačiau tiriamosios medžiagos analizė atskleidė kiek kitokias trečios kartos nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu:

24. *T: А вот что это для вас значит, уметь хотя бы немножко литовского языка?*

I: Это и оправдание своей принадлежности к Литве <...>. (K3, Piotr)

,T: O štai ką jums reiškia nors truputį mokėti lietuvių kalbą?

I: Tai ir pateisinimas savo priklausymo Lietuvai <...>.

25. *T: <...> литовский язык вас <...> форми...*

I: Формировал?

T: Как-то или нет?

I: Я думаю, нет. На мое формирование он оказал минимальное влияние. Единственное, он оказал эээ на формирование моей гордости к тому, что я принадлежу к литовцам. (K3, Genadij)

,T: <...> lietuvių kalba jus <...> forma...

I: Formavo?

T: Kažkaip ar ne?

I: Aš manau, ne. Ji darė minimalią įtaką mano formavimui. Vienintelis, ji padarė eee įtaką mano pasididžiavimo tuo, kad esu lietuvis, formavimuisi.

26. *<...> как объединить литовцев, например, которые здесь... <...> Культурой и языком. <...> без языка как бы ну и культура растворяется, поэтому язык – <...> это как раз-таки вот тот стержень, а-а... за счёт которого как бы будет объединяться... (K3, Marius)*

, <...> kaip, pavyzdžiui, sujungti lietuvius, kurie čia... <...> Kultūra ir kalba. <...> be kalbos na, kažkaip ir kultūra ištirpsta, todėl kalba – <...> tai kaip tik ta šerdis, aa... kuri jungia...'

Kaip matyti iš 24–26 pavyzdžių, trečios kartos informantai sieja lietuvių kalbą su lietuviška tapatybe. Ir nors jie arba nemoka lietuviškai, arba dar tik mokosi kalbėti šia kalba, pabrėžia, kad kalba – tai tapatinimosi su lietuviškumu, buvimu lietuviu saitas. Nors truputį mokėti lietuviškai Piotriui reiškia patvirtinimą, kad jis yra lietuvis, Genadijui kad ir minimalus sąlytis su kalba kelia pasididžiavimą savo lietuviškumu. Marius, kuris tyrimo metu jau buvo neblogoi pramokęs lietuviškai, įsitikinęs, kad diasporos bendruomenę gali sutelkti tik kultūra ir kalba, kuri yra svarbiausias saitas su lietuviškumu. Tačiau negalima teigti, jog tai visos trečios kartos nuostata. Esama ir tokių, kurie, kaip ir jų tėvai, mano, kad mokėti lietuvių kalbą ar jos nemokėti – žmogaus apsisprendimas. Nuo to lietuviškumas nepriklauso. Taigi dalies trečios kartos nuostatos lietuvių kalbos, kaip svarbios etninės tapatybės dedamosios, atžvilgiu yra palankios, tačiau kitos dalies – visiškai neutralios. Vis dėlto galima teigti, kad Kazachstano atvejo tyrimas nepatvirtina išvalgų, susijusių su lietuvių emigrantų į Vakarų šalis nuostatomis, kurios rodo, kad emigrantai į Vakarų šalis ir jų palikuonys „brangina savo lietuvišką kultūrinį savitumą, o pirmiausia – kalbą“ (Vilkienė 2015b: 184).

4.3. Veiksnumas vs. pasyvumas

Trečias pjūvis, kuriuo Bamberg'as (2011) siūlo žvelgti į tapatybę, – tai tiriamųjų veiksnumas aktyviai kuriant, išlaikant savo tapatybę ar pasyvumas, kai visiškai pasiduodama aplinkybių įtakai. Žinoma, veiksnumas ir pasyvumas nėra nesusiję dalykai, greičiau tai skirtingos kontinuumo pusės. Taigi nebūtinai žmogus yra itin aktyvus ar itin pasyvus. Jo pozicija gali būti ir kažkur pusiaukelėje tarp aktyvumo ir pasyvumo. Po tiriamosios medžiagos analizės šiuo aspektu atsikleidusios tendencijos apibendrintos trečiame paveikslėlyje:

pirma karta	<ul style="list-style-type: none">• ribotas veiksnumas išlaikant lietuvišką tapatybę• pasyvumas perduodant kalbą
antra karta	<ul style="list-style-type: none">• ribotas veiksnumas išlaikant lietuvišką tapatybę; aktyvumas iškeliant lietuvišką tapatybę, jei planuojama grįžti į Lietuvą• pasyvumas perimant kalbą, aktyvumas skatinant mokytis vaikus, planai mokytis kalbos
trečia karta	<ul style="list-style-type: none">• dalies tiriamųjų ribotas veiksnumas išlaikant lietuvišką tapatybę, kitai daliai būdingas aktyvumas iškeliant lietuvišką tapatybę• dalies veiksnumas, aktyvumas imantis mokytis kalbos

3 paveikslėlis. Skirtingų kartų veiksnumas lietuviškos tapatybės ir lietuvių kalbos atžvilgiu

Iš paveikslėlio akivaizdu, kad skirtingos kartos renkasi skirtingas veiksnumo ar pasyvumo strategijas tiek etninės tapatybės išlaikymo, tiek lietuvių kalbos atžvilgiu.

4.3.1. Veiksnumas išlaikant, iškeliant lietuvišką tapatybę

Jau buvo rašyta, kad lietuviška tapatybė tiriamųjų išlaikyta ir perduota, bet neperduota kalba. Taigi numanu, kad tapatybės požiūriu galbūt vyravo veiksnumo strategija. Tačiau vis dėlto taip teigti galima tik su išlyga, suvokiant, kad tas veiksnumas buvo ribotas, nes interviu analizė rodo, kad dažnu atveju pirmos kartos antrai ar vėliau antros kartos trečiai tapatybė buvo perduota labiau kaip etiketė, o kultūrinė lietuviškumo praktika (plg. Schmidt 2008: 5, Sanders 2021: 8) buvo plėtojama labai ribotai: vienas kitas informantas kalbėjo apie tai, kad namuose gaminti tam tikri lietuviški patiekalai, švęstos Kalėdos

(nors iš pokalbių aiškėja, kad painiotos lietuvių, vokiečių ar kitų tautų tradicijos), vienas informantas minėjo, kad namuose buvo su Lietuva susijusių daiktų (žr. 20 pvz.).

Turbūt galima teigti, kad aktyviausias veiksmas perduodant tapatybę – tai lietuvių kultūrai tipiško vardo (rečiau) ir pavardės perdavimas. Kaip teigia Johnas E. Joseph’as (2013: 1586), „žmonės savo tapatybę atskleidžia per kalbą pirmiausia prisiskirdami tam tikras etiketes ir kategorijas, kad sau ir kitiems parodytų, su kuria grupe tapatinasi“. Būtent lietuviška pavardė ir lietuvių kultūrai būdingas vardas ne vienam lietuvių kilmės asmeniui ir buvo ta kalbinė etiketė, ženklas, deklaruojantis lietuvišką tapatybę.

27. *ну я всегда знала то, что у меня литовские корни <...> XXXaitė все-таки у меня такая фамилия <...> мама XXXienė, nana – XXXa, а я XXXaitė. (K3, Jolita)*
,na aš visada žinojau, kad mano šaknys lietuviškos <...> XXXaitė vis dėlto mano tokia pavardė <...> mama XXXienė, tėtis – XXXa, o aš XXXaitė.
28. *меня записали как по отца фамилии XXXius. Он естественно пришёл и говорит: у меня девочка, не мальчик. Неправильно записали, ему поменяли. Потом имя – Вита ... ааа то я была Лидой, то я была Викою, ааа то есть он вот прям настаивал. (K3, Vita)*
,man davė tėvo pavardę XXXius [lietuviška vyro pavardė]. Jis, aišku, atėjo ir sako: aš turiu mergaitę, ne berniuką. Neteisingai užrašė, jam pakeitė. Po to vardas – Vita... [vardas pakeistas – L. V.] ааа tai аš buvau Lida, tai buvau Vika, ааа tai jis [tėvas – L. V.] tiesiog reikalavo.

Kaip akivaizdu iš 27 ir 28 pavyzdžių, šeimos narių pavardės yra lietuviškos, išlaikytos ir moteriškų pavardžių priesagos, tuo didžiuojamasi. Nors skirtingos pavardžių formos, kaip minėjo keli informantai, kartais sukelia sunkumų, jų atsisakyti neketinama. Žinoma, esama ir šeimų, kur lietuviška pavardė perduodama vyriškosios giminės forma. Primintina, kad dauguma šeimų yra mišrios, tačiau net ir kitatautės moterys mielai perima lietuviškas pavardes ir jų formas.

Kaip lietuviškumo išraiška yra ir vardai. Atliekant tyrimą susidurta su tokiais vardais: Algis, Arvydas, Bronislovas, Kazimieras, Romualdas, Vytas, Vytautas, Stasys, Aurelija, Birutė, Laima, Janina, Regina, Vida, Virginija ir kt. Ir tokie vardai informantams patinka, jie laikomi savitais, išskirtiniais. Taigi kaip teigia Assem Aksholakova, „per vardą, pavardę asmuo tampa bendruomenės istorijos dalimi“ (Aksholakova 2014: 466) – tokia strategija išlaikant lietuvišką tapatybę yra būdinga tiriamajai bendruomenei. Pabrėžtina tai, kad trečiai kartai būtent lietuviška pavardė ir vardas neretai tampa akstinu imtis aktyvumo savo lietuviškos tapatybės atžvilgiu: pažinti savo šaknis, Lietuvą, lietuvių kalbą.

Tyrimas atskleidė ir tai, kad dalis antros kartos lietuvių kilmės žmonių siekia išskirti, išryškinti savo lietuvišką tapatybę, nes kuria planus su šeima persikelti gyventi į Lietuvą. Taigi lietuviška tapatybė tampa savita kultūrinio kapitalo dalimi (plg. analogiškai apie kalbą kaip kultūrinio kapitalo dalį rašo Bourdieu 1991, Harrison 2013), nes manoma, kad ji gali tapti prielaida susikurti geresnį gyvenimą sau ir vaikams. Tai pasakytina ir apie dalį trečios kartos. Tokiu atveju užimama aktyvesnė pozicija lietuvių kalbos atžvilgiu: neretai atveju vaikai siunčiami mokytis į Vilniaus Lietuvių namus, patys informantai planuoja mokytis lietuviškai (apie tai plačiau žr. toliau šiame skyriuje).

Taip pat galima teigti, kad bent dalis trečios kartos iš naujo atranda savo lietuvišką tapatybės dalį, ją iškelia. Tiesa, vieni apsiriboja tokios tapatybės deklaravimu, o kiti imasi aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, keliauja į Lietuvą, nori ten rasti giminių, ieško informacijos apie Lietuvą įvairiuose šaltiniuose, įsitraukia į lietuvių bendruomenės veiklą ir pan. Taigi bent dalis trečios kartos lietuviškos tapatybės atžvilgiu užima aktyvesnę poziciją.

4.3.2. Aktyvumas ir pasyvumas lietuvių kalbos požiūriu

Iš to, kas jau buvo rašyta 3.1. skyriuje, žinoma, kad lietuvių kalba šeimose nebuvo perduota kitoms kartoms. Taigi akivaizdu, jog pozicija kalbos požiūriu K1 ar K2 buvo pasyvi. Tipiška situacija atsispindi 28 pavyzdyje:

29. T: *Так вас папа не учил ни одного слова в детстве, или какие-нибудь слова учил?*
I: *Ну, вот как «я тебя люблю».* (K2, Nina)
,T: *Tai tėtis jūsų nė vieno žodžio nemokė [lietuviškai – L. V.] vaikystėje ar kokių nors žodžių mokė?*
I: *Na kaip „aš tave myliu“.*

Antros kartos atmintyje dažniausiai išlaikytos tik tam tikros atskiros frazės: *Labą diena!*, *Labas vakaras!*, *Labanakt!*, *Ačiū!*, *Aš tave myliu* ir pan. Tokių kalbos rudimentų prisimena ir dalis trečios kartos žmonių.

Būta ir tokių šeimų, kuriose bendrauta lietuviškai:

30. T: *<...> как <...> вы дома вот у себя здесь на каком языке разговаривали?*
I: *Только на литовском, только на литовском. Почему я и сохранила...* (K2, Anelė)
,T: *<...> kaip <...> jūs savo namuose kokia kalba kalbėjotės?*
I: *Tik lietuviškai, tik lietuviškai. Todėl aš ir išlaikiau...*

Tačiau, kaip informantė Anelė toliau minėjo pokalbyje, ji jau nedrįsta su nepažįstamais žmonėmis (šiuo atveju – tyrėjais iš Lietuvos) kalbėti lietuvių kalba, nes per gyvenimą nelabai būta su kuo bendrauti lietuviškai, tad kalbėti šia kalba sunku. Anelės tėvų šeima gyveno apskrityje, kur nesusidurta nė su vienu kitu lietuviu. Taigi turbūt komunikacinių situacijų, kur reikėtų lietuvių kalbos, ribotumas, susijęs su tuo, kad ilgus metus Kazachstane nebuvo sutelktos lietuvių bendruomenės, ir su tuo, kad ne vienos šeimos ryšiai su Lietuva buvo nutrūkę, pastūmėdavo žmones pasyviai žvelgti į lietuvių kalbos perdavimą.

Ir tik apsisprendimas grįžti į Lietuvą tampa postūmiu bent jau planuoti pramokti lietuviškai:

31. T: *А вы не собираетесь учить литовский?*
I: *Собираюсь. <...> Просто пока щас времени не хватает. <...> Чуть-чуть посвободней буду, я обязательно буду учить.* (K2, Nina)
,T: *O jūs nesirengiate mokytis lietuvių kalbos?*
I: *Rengiuosi. <...> Tiesiog kol kas dabar nepakanka laiko. <...> Šiek tiek laisvesnė būsiu, būtinai mokysiuosi.*
32. T: *А-а-а... теперь что, что вас побуждает э-э... изучать дальше язык?*
I: *<...> стимул большой, то что может быть в Литве всё-таки <...> в гости хотя бы съездить...* (K2, Onutė)
,T: *Aaa... kas, kas jus skatina ee... mokytis toliau kalbos?*
I: *<...> didelis stimulus, kad galbūt į Lietuvą vis dėlto <...> į svečius nuvažiavus...*
33. T: *<...> вы собираетесь учить литовский язык, <...> зачем он вам на самом деле? <...>*
I: *Чтоб разговаривать с людьми, это в первую очередь. Раз мы хотим остаться в Литве, мы должны знать литовский язык.* (K3, Aliona)
,T: *<...> jūs ketinate mokytis lietuvių kalbos, <...> kam ji iš tikrųjų jums reikalinga? <...>*
I: *Kad galėtume kalbėtis su žmonėmis, pirmiausia. Jei mes jau norime likti Lietuvoje, mes privalome mokėti lietuvių kalbą.*

Informantė Nina kalba apie tai, kad ateityje galbūt mokysis lietuviškai. Ne vienas kalbintas antros kartos lietuvių kilmės žmogus, besirengiantis persikelti gyventi į Lietuvą, išsakė tokius planus, bet

aktyvių veiksmų kol kas imasi retas. Tyrimo dalyvė Onutė neplanuoja grįžti į Lietuvą, bet su šia šalimi savo ateitį sieja jos dukra, kuri pradėjo mokytis lietuviškai, o kartu su ja įsitraukė ir Onutė. Jei planuoja į Lietuvą persikelti trečios kartos lietuvių kilmės žmonės, jie kartu su šeima taip pat planuoja išmokti lietuvių kalbą (žr. 33 pvz.), nes manoma, kad jei jau gyvensi Lietuvoje, mokėti šalies kalbą būtina. Pasakytina ir tai, kad dalis trečios kartos, neplanuojančios gyventi Lietuvoje, taip pat užima aktyvią poziciją lietuvių kalbos atžvilgiu. Negalima teigti, kad visų yra planuojama puikiai išmokti lietuviškai, bet, daugumos kalbintų žmonių nuomone, jiems svarbus kad ir nedidelis sąlytis su lietuvių kalba.

34. *Ну вот я сейчас хочу выучить язык, подала запрос в ваи... <...> Какие-то курсы, потому что у нас репетиторов никаких не найдёшь, естественно, здесь по литовскому языку... <...> Искала вот в Литве онлайн курсы... (K3, Marija)*
,Na štai aš dabar noriu išmokti kalbą, pateikiau užklausą į jūsų ... <...> Kažkokie kursai, kadangi pas mus jokių lietuvių kalbos repetitorių niekaip nerasi, suprantama... <...> Štai ieškojau Lietuvoje nuotolinių kursų...‘
35. *Я открывал несколько раз и даже сохранял некоторые элементарные курсы изучения литовского языка. <...> Просто мне интересно и само произношение, и как язык складывается. Поэтому какие-то начинания такие всегда были. (K3, Piotr)*
,Aš buvau kelis kartus atsidaręs ir netgi išsisaugojęs kai kuriuos elementarius lietuvių kalbos mokymo kursus. <...> Tiesiog man įdomu ir pats tarimas, ir kalbos sandara. Todėl tokie bandymai pradėti visada buvo.‘
36. *<...> меня спрашивали <...>, кто ты? Я говорю литовец. <...> Там скажи что-нибудь на литовском, а я говорю, а я ничего не знаю. Он говорит, ну какой ты тогда литовец? Ты не литовец. Меня это задело. <...> Вот <...> мне стало интересно выучить литовский язык, вот. (K3, Marius)*
,<...> manęs klausė<...>, kas tu? Aš sakau lietuvis. <...> Tai pasakyk ką nors lietuviškai, o aš sakau, aš nieko nemoku. Jis sako, koks tu tada lietuvis? Tu ne lietuvis. Mane užgavo. <...> Štai <...> man pasidarė įdomu išmokti lietuvių kalbą.‘

Marija, cituota 34 pavyzdyje, yra iš tų, kurie norėtų gyventi Lietuvoje, tad itin aktyviai ieško galimybių mokytis lietuvių kalbos. Tačiau Piotras (35 pvz.) jokių planų su Lietuva nesieja, tiesiog ieškoti aktyvesnio sąlyčio su lietuvių kalba jį skatina vidiniai motyvai – noras ir per kalbą „įteisinti“ savo lietuviškumą. Šis jaunas vyras nekelia didelių tikslų gerai išmokti lietuviškai, tačiau jam įdomu, kaip skamba kalba, kokia ji yra, nes tai laiko savo tapatybės dalimi. Dar aiškiau su tapatybe siejasi aktyvi Mariaus (36 pvz.) pozicija. Vyras taip pat nekuria planų persikelti į Lietuvą, tačiau noriai palaiko savo lietuviškumą: vyksta į Lietuvą, ten susirado savo gimines, palaiko su jais ryšius, aktyviai dalyvauja ir lietuvių bendruomenės veikloje. Taip pat jis savo noru ėmėsi mokytis lietuvių kalbos ir šiuo metu šaknų kalba gali bendrauti pradedančiojo vartotojo lygiu. Taigi dalis K3 atsigręžia į lietuvių kalbą ne todėl, kad jų tėvai ar seneliai paskatina tai daryti, o todėl, kad jiems paties kyla noras nors šiek tiek mokėti lietuviškai, nes turi ir lietuviškų šaknų.

5. Išvados ir diskusiniai klausimai

Primintina, kad šiame straipsnyje siekta atsakyti į klausimą, kokias lietuviškos tapatybės ir lietuvių kalbos išlaikymo strategijas rinkosi kelios Kazachstano diasporos kartos ir kokios priežastys skatino tam tikrus sprendimus ir elgesį.

Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad pirma karta rinkosi tapatybės išlaikymo, tačiau lietuvių kalbos neperdavimo strategiją. Tačiau ir tapatybės išlaikymo atžvilgiu negalima teigti, kad jos perdavimas buvo aktyvus, susijęs su lietuviška kultūrine praktika. Greičiau galima sakyti, kad grupei būdin-

ga riboto veiksnio tapatybės perdavimo strategija, kuri aiškiausiai reiškiasi tuo, kad vaikams buvo perduodama lietuviška pavardė, suteikiami lietuvių kultūrai būdingi vardai. Tačiau šios kartos žmonės vis dar moka lietuvių kalbą, jos atžvilgiu reiškia palankias nuostatas, jiems neatrodo pozityvu, kad jų vaikai nemoka lietuvių kalbos. Palankios nuostatos reiškiamos ir lietuviškumo, ir Lietuvos atžvilgiu, nors ryšiai su Lietuva dažnai yra nutrūkę.

Galimos kelios priežastys, lėmusios tokius pirmos kartos sprendimus ir elgesį. Tapatybės perdavimą galėjo lemti šeimos istorinė atmintis, dvasiniai saitai su gimtąja šalimi. Sudėtingesnės yra lietuvių kalbos neperdavimo priežastys. Šiuo atveju galima išvelgti kelias minties raidos kryptis:

- 1) dalis prievartinių migrantų – politinių kalinių ir tremtinių – turėjo išgyventi nepalankiomis aplinkybėmis, todėl, kaip teigia Gailienė (2015), galėjo būti priversti slėpti savo tapatybę. Kaip rodo tiriamosios medžiagos analizė, vis dėlto tapatybė nebuvo slepiama, ji buvo perduota kitai kartai. Tačiau išorinio etninės tapatybės požymio – lietuvių kalbos buvo atsisakyta;
- 2) darbo migrantai galėjo neperduoti lietuvių kalbos dėl kitos priežasties, susijusios su siekiu Kazachstane susikurti ekonominę gerovę. Primintina, kad tuometinėje Sovietų sąjungoje tik geras rusų kalbos mokėjimas galėjo užtikrinti sėkmingą funkcionavimą visuomenėje (plg. Zabrodskaia, Ehala 2015: 161; Ehala 2015: 184). Turbūt toks noras susikurti šeimos ekonominę gerovę galėjo lemti sprendimus pereiti prie rusų kalbos;
- 3) trečia ir ketvirta priežastys gali būti susijusios ir su prievartiniais, ir su darbo migrantais. Kaip rodo tiriamoji medžiaga, neretai buvo nutraukiami ryšiai su Lietuvoje gyvenančiais giminėmis, be to, Kazachstane lietuviai negyveno telkiniais, nebuvo susibūrę į bendruomenę (Karagandos lietuvių bendruomenė susikūrė tik 2002 metais), tad praktiškai nebuvo daug situacijų, kuriose būtų natūraliai reikalinga lietuvių kalba;
- 4) dažniausiai buvo kuriamos mišrios šeimos, kurių bendravimo kalba buvo rusų. Tai, kad mišrios šeimos renkasi dominuojančią šalies kalbą, nėra vien tikslinio Kazachstano atvejo savitumas. Įvairūs tyrėjai kalba apie tai, kad tokia yra tipiška mišrių šeimų strategija (plg. Holmes 2001, Hilbig 2019).

Be to, būtina pabrėžti, kad dažnu atveju veikia ne viena, o kelios priežastys.

Kalbant apie antrą tikslinės grupės kartą, galima teigti, kad ji iš esmės perėmė etninę lietuvių tapatybę, ją deklaruoja ir perduoda trečiai kartai. Pabrėžtina, kad tapatybė dažnu atveju yra perimama tėvo linija ir taip elgiasi ne vien lietuviai, bet, pavyzdžiui, ir Kazachstano vokiečiai (plg. Sanders 2021). Tokiu atveju tapatybės perėmimo priežastis dažniausiai būna tiesiog pagarba tėvui, seneliui, šeimos šaknims. Primintina, kad į Kazachstaną iš esmės buvo ištremta daug daugiau lietuvių vyrų nei moterų, vėliau likusių ten ir gyventi. Gal dėl to tapatybės perdavimo naratyvuose vyrauja tėvo autoriteto tema. Kaip teigia Ramonienė (2015: 190), reikšminga „[m]otinos įtaka išlaikant paveldėtąją kalbą ir tapatybę pastebėta daugelio tyrėjų“ (plg. Holmes 1993, Gudavičienė 2015, Hilbig 2019, Ramonienė 2019b, Vilkienė 2019a ir kt.), tačiau išanalizavus Kazachstano atvejį to negalima patvirtinti. Tais retais atvejais, kai šeimos motina buvo lietuvė (ar net abu tėvai lietuviai) lietuvių kalba nebūtinai buvo perduota. Galbūt tai lėmė jau aptartos priežastys.

Pridurtina, kad svarbia kalbine tapatybės etikete ir šioje kartoje išlieka lietuviška pavardė ar lietuvių kultūrai būdingas vardas. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad neretai atsisakoma rusiškos ir grįžtama prie lietuviškos tapatybės: anksčiau dokumentuose užrašytas kaip rusas žmogus priima sprendimą deklaruoti esąs lietuvis, o tokio apsisprendimo priežastis būna gana pragmatiška – planai persikelti gyventi į Lietuvą. Nesvarbu, kuri priežastis dominuoja iškeliant savo lietuvišką tapatybę, vyrauja palankios nuostatos lietuvių, Lietuvos atžvilgiu. Tie, kurie planuoja persikelti gyventi į Lietuvą, ima aktyviai ieškoti savo artimųjų, saitų su Lietuva.

Aptariant antros kartos santykį su lietuvių kalba, pasakytina, kad ji neperėmė lietuvių kalbos iš šeimos (abipusis ryšys: K1 neperdavė, K2 neperėmė ar nenorėjo perimti). Tai lėmusios priežastys galėtų būti panašios, kaip aptarta pirmos kartos atveju: mišrios šeimos, funkcionavimas rusakalbėje visuomenėje, kontaktų su Lietuva nebuvimas. Galbūt dėl to, kad dauguma antros kartos lietuvių kilmės žmonių lietuvių kalbos nemoka, vyrauja gana neutralus santykis su šia kalba. Ji nelaikoma būtina etninės tapatybės dedamąja, greičiau tai yra tapatybės priedėlis, kuris vėliau gali tapti kultūrinio kapitalo dalimi, padėti susikurti gerovę Lietuvoje. Tačiau šios kartos veiksnumas kalbos atžvilgiu dažniausiai ribojasi tuo, kad savo vaikus skatina mokytis lietuviškai, jie siunčiami mokytis į Lietuvą, į Vilniaus Lietuvių namus, nors patys šios grupės žmonės labiau turi tik teorinių planų mokytis lietuviškai.

Trečia karta nėra vienalytė. Ši karta perima ir (arba) iš naujo atranda savo lietuvišką tapatybės dalį. Vieni tai daro aktyviau, kiti tiesiog deklaruoja esą lietuviai. Neretai būtent lietuviškos pavardės ir vardai paskatina domėtis Lietuva, imtis aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, vykti į Lietuvą ir ieškoti artimųjų, domėtis šalimi įvairiuose šaltiniuose, įsitraukti į lietuvių bendruomenės veiklą, ieškoti galimybių mokytis lietuvių kalbos. Pasakytina, kad ne tik ieškoma aiškesnių, artimesnių saitų su lietuviškumu, bet ir reiškiamos palankios nuostatos lietuviškumo atžvilgiu. Tačiau pabrėžtina, kad dalis šios grupės į lietuviškumą atsigręžia todėl, kad jį laiko kitoniškumu, neretai lietuviškumas tapatinamas su europietišku, o tai jau savaime laikoma vertybe. Tačiau žvelgiant į trečią kartą pasakytina ir tai, kad dalis jos lietuviškumą ima suvokti kaip svarbų dvasinį paveldą, susijusį su šeimos istorine atmintimi. Ir tai tik patvirtina Lytra (2016) mintį, kad požiūris į etninę tapatybę (ir kalbą) gali kisti.

Trečios kartos atveju ryškėja kelios su kalba susijusios strategijos:

- 1) tie, kurie sąmoningai nori geriau pažinti savo lietuvišką tapatybės dalį, lietuvių kalbą laiko svarbia etninės tapatybės dalimi, dėl to norima šios kalbos pramokti, reiškiamos palankios nuostatos kalbos atžvilgiu, pabrėžiama, kad kalba bei kultūra telkia etninę grupę;
- 2) tie, kurie labiau deklaratyviai domisi savo lietuviška etnine tapatybe, lietuvių kalbą laiko galima, bet nebūtina šios etninės tapatybės dedamąja, ja domisi, išmokstama kelių frazių, bet nuostatos lietuvių kalbos požiūriu yra neutralios;
- 3) ta grupė, kuri ruošiasi persikelti gyventi į Lietuvą, suvokia lietuvių kalbą kaip kultūrinio kapitalo dalį, bet nebūtinai su šia kalba juos sieja palankios nuostatos. Retai su lietuvių kalba saistomasi emociškai ar suvokiama kalbos simbolinė vertė tapatybėje.

Teoriniu požiūriu šis tyrimas atskleidė, kad nėra pagrindo pritarti Joseph'ui (2010), Fought (2011) ir kitiems tyrėjams, teigiantiems, kad kalba yra esminis etninės tapatybės konstravimo veiksnys. Kazachstano atvejo analizė parodė, kad žmogus gali deklaruoti savo etninę tapatybę nemokėdamas su ja siejamos kalbos. Taigi tarp etninės tapatybės ir kalbos gali būti asimetriniai santykiai. Primintina ir Fought įžvalga, kad kalbinė praktika gali transformuoti etniškumą (Fought 2011: 239), ir Bucholtz mintis, kad kalbinė praktika gali paskatinti žmogų tapti kitos grupės nariu (Bucholtz 1995: 355; iš Fought 2011: 239). Aptariamam atveju pasakytina, kad nors visa Kazachstano lietuvių kilmės diasporos kalbinė praktika iš esmės susijusi su rusų kalba, kuri yra pagrindinė bendravimo priemonė, neretas kitos kalbos iš viso nemoka, tačiau vis dėlto tai nepakeitė tų žmonių savivokos, kad jie yra lietuviai net ir tada, kai į tokią kilmę veda tik šaknys. Kazachstano lietuvių diasporos deklaruojamos lietuviu etninės tapatybės nesuniveliuoja pagrindinis komunikacijos instrumentas – rusų kalba. O lietuvių kalbos nemokėjimas ir nevertojimas netampa kliūtimi laikyti save lietuviu. Ramonienė, darydama plataus masto tyrimo, susijusio su emigracija į Vakarų šalis, išvadas konstatuoja: „tyrimas parodė lietuvių kalbos svarbą, išreikštą visų bangų ir visų emigracijos kartų respondentų“ (Ramonienė 2015c: 189), o svarbiausiu motyvu išlaikyti kalbą laikomas kalbos ir kultūros išsaugojimas ir tęstinumas. Tokios išvados negalima daryti

Kazachstano lietuvių kilmės diasporos atveju. Galbūt skirtingas istorinis kontekstas, susijęs su Vakarų demokratijomis ir Sovietų sąjungos totalitariniu režimu, gali būti priežastis, neleidžianti minties apie lietuvių kalbos svarbą apibendrinti visoms emigrantų kartoms ir visoms diasporoms.

Taip pat tikslinio atvejo analizė atskleidė, kad etniškumas čia yra dažniau tiesiog deklaratyvus, susijęs su nuostatomis (plg. Fishman 2010), o ne grįstas kultūrine praktika. Lietuviška tapatybė neretai, kai planuojama persikelti į Lietuvą, suvokiama kaip naudinga kultūrinio kapitalo dalis. Šio straipsnio autorė visiškai sutinka su tikslinę diasporą iš sociologinės perspektyvos analizavusia Kuznecoviene, kuri teigia, kad tikslinei Kazachstano diasporai būdinga „[l]ietuviškos etninės tapatybės *profitizacija* – jos pavertimas naudos gavimo ištekliumi, visų pirma dėl galimybės įgyti Lietuvos pilietybę ir į ją repatrijuoti – bene dažniausias tapimo lietuviu, lietuviškų *šaknų prisiminimo* ir lietuviškos etninės tapatybės aktyvavimo veiksnys“ (Kuznecovienė 2023: 225). Apibendrinant belieka pritarti Danytei (2019), kad ne kiekviena diaspora gali būti suvokiama vien per stiprius emocinius saitus su tėvyne (tai būdingiau DP bangai), pridurtina – ir su kalba. Taigi iš esmės tikslinės atvejo analizės rezultatai atskleidžia, kad totalitarinėse valstybėse gyvuojančios diasporos turi savitų bruožų.

Literatūra

- Akynova, D., Zharkynbekova, S., Agmanova, A., Aimoldina, A., Dalbergenova, L. 2014. Language Choice among the Youth of Kazakhstan: English as a Self-Representation of Prestige. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 143, 228–232.
- Aksholakova, A. 2014. Proper name as a clue symbol of Identity. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 112, 465–471.
- Bamberg, M. 2011. Narrative Practice and Identity Navigation. *Varieties of Narrative Analysis*. J. A. Holstein, J. F. Gubrium (eds.). London: Sage Publications. 99–124
- Blažienė, A. 2016. *Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Block, D. 2006. Identity in Applied Linguistic. *Sociolinguistics of Identity*. T. Omoniyi, G. White (eds.). London. 34–49.
- Block, D. 2008. *Multilingual Identities in a Global City: London Stories*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bucholtz, M., Hall, K. 2006. Language and Identity. *A Companion to the Philosophy of Education*. C. Randall (ed.). Cornwall: Blackwell Publishing. 369–394.
- Danytė, M. 2019. Re-thinking the concept of diaspora: the example of Lithuanian migration history. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 27, 61–77.
- De Fina, A. 2003. *Identity in Narrative: A Study of Immigrants Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Edwards, J. 2009. *Language and Identity*. Cambridge University Press.
- Ehala, M. 2015. Blurring of collective identities in the post-Soviet space. *Sociolinguistic Studies*, 9.2-3: 173–190.
- Fought, C. 2011. Language and Ethnicity. *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. R. Mesthrie (ed.). Cambridge University Press. 238–258.
- Fishman, J. A. 1966. Language Maintenance and Language Shift: The American Immigrant Case within a General Theoretical Perspective. *Sociologus: Neue Folge / New Series*, 16 (1), 19–39.
- Fishman, J. 1991. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. 2010. Sociolinguistics: Language and Ethnic Identity in Context. *Handbook of Language & Ethnic Identity Vol. 1*. J. A. Fishman, O. García (eds.). Oxford University Press. xxiii–xxxv.
- Gailienė, D. 2015. Trauma ir kultūra. *Gyvenimas po lūžio. Kultūrinių traumų psichologiniai padariniai*. D. Gailienė (sud.). Vilnius: Eugrimas. 9–23.

- Gudavičienė, E. 2015. Bendrosios emigrantų kalbinio elgesio ir nuostatų tendencijos. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 43–58.
- Gudavičienė, E. 2019. Oslo lietuvių kalbų mokėjimas ir kalbinis elgesys. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 149–182.
- Harrison, G. 2013. Cultural Capital. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. C. A. Chapelle (ed.). Blackwell Publishing Ltd. 1579–1582.
- Hilbig, I. 2019. Dvikalbystė Oslo lietuvių šeimose. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė II* (183–241). M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 183–241.
- Holmes, J. 1993. Immigrant women and language maintenance in Australia and New Zealand. *International Journal of Applied Linguistics*, Volume 3, Issue 2, 159–179.
- Holmes, J. 2001. *An Introduction to Sociolinguistics*. Harlow: Person Education Ltd.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2014. Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra*, 5. www.taikomojikalbotyra.lt
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015a. *Lietuvių emigrantų šeima: kalba ir tapatybė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015b. Šeimos kalbų politika ir vadyba. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 67–114.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015c. Lietuvių kalbos išlaikymą emigrantų šeimoje lemiantys veiksniai: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra*, 7. www.taikomojikalbotyra.lt
- Jakaitė-Bulbukienė, K., Vaisėtaitė, E. 2019. Jungtinės Karalystės lietuvių etninė tapatybė ir kalba. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 113–144.
- Joseph, J. E. 2010. Identity. *Language and Identities*. C. Llamas, D. Watt (eds.). Edinburgh University Press. 9–17.
- Joseph, J. E. 2013. Cultural Identity. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. C. A. Chapelle (ed.). Blackwell Publishing Ltd. 1586–1590.
- Karaliūnas, S. 1997. *Kalba ir visuomenė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kölhi, J. 2012. Language and Identity in Montenegro. A Study among University Students. *Slavica Helsingiensia* 41, 80–106.
- Kuznecovienė, J. 2006. Šiuolaikinės lietuvių tautinės tapatybės kontūrai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2, 84–106.
- Kuznecovienė, J. 2023. The Descendants of Lithuanian Immigrants in Kazakhstan: Contours of Ethnic Identity. *Filosofija. Sociologija*, T. 34, Nr. 4, 215–225.
- Lytra, V. 2016. Language and ethnic identity. *The Routledge Handbook of Language and Identity*. S. Preece (ed.). Routledge. 131–145.
- Macevičiūtė, J. 2000. *The Beginnings of Language Loss in Discourse. A Study of American Lithuanian*. Unpublished doctoral dissertation, University of Southern California.
- Montrul, S. 2010. Current issues in heritage language acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics*, 30, 3–23.
- Norvilas, A. 2013. *Tauta, kalba ir tapatybė*. Vilnius: VU leidykla.
- Omoniyi, T., White, G. 2006. Introduction. *Sociolinguistic of Identity*. T. Omoniyi, G. White (eds.). London: Continuum. 1–10.
- Pauwels, A. 2005. Maintaining the community language in Australia: Challenges and roles for families. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 8 (2–3), 124–131.
- Pauwels, A. 2016. *Language Maintenance and Shift*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pažūsis, L. 1973. Anglų kalbos semantiniai skoliniai Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. *Kalbotyra* 26: 27–36.
- Pažūsis, L. 1988. Anglų kalbos interferencija antrosios JAV lietuvių kartos gimtosios kalbosartyje. *Kalbotyra* 39 (1): 70–80.
- Pažūsis, L. 2009. *Šiaurės Amerikos lietuvių kalba (dvikalbystės sąlygojamų reiškinių tyrinėjimai)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (moksl. red.). 2015a. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. 2015b. Kiekybinis ir kokybinis emigrantų kalbos tyrimai. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 31–40.

- Ramonienė, M. 2015c. Išvados. Ar išliks paveldėtoji kalba ir lietuvybė lietuvių diasporoje? *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (187–193). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (moks. red.). 2019a. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė II*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. 2019b. Lietuvybė ir lietuvių kalba Argentinoje. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė II*. M. Ramonienė (moks. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 87–108.
- Ramonienė, M., Ramonaitė, J. T. 2021. Language attitudes, practices and identity in the new Lithuanian diaspora. *Russian Journal of Linguistics* 25 (4), 1024–1046.
- Sanders, R. 2021. *Staying at home. Identities, Memories and Social Networks of Kazakhstani Germans*. New York, Oxford: Berghahn.
- Schmidt, U. 2008 *Language Loss and the Ethnic Identity of Minorities*. European Centre for Minority Issue.
- Sharipova, D. 2020. Perceptions of national Identity in Kazakhstan: Pride, Language, and Religion. *The Muslim World*, 110 (1), 89–106.
- Spolsky, B. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tamošiūnaitė, A. 2008. The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintenance? *Lituanus* 54 (3), 60–78.
- Tamošiūnaitė, A. 2013. Lithuanian Saturday Schools: Student Proficiency, Generational Shift, and Community Involvement. *Heritage Language Journal* 10 (1), Summer.
- Tumėnas, S. 2006. JAV lietuvių požiūrio į dvikalbystę ir kalbos vertybinės skalės sociolingvistinė analizė. *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 1, 163–168.
- Vaisėtaitė, E. 2021. *Airijos lietuvių gimtosios kalbos atricijos požymiai žodyne*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. 2015a. Kalba ir etninė tapatybė. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. M. Ramonienė (moks. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 117–134.
- Vilkienė, L. 2015b. Tarp dviejų kalbų ir kultūrų: kultūrinės tapatybės klausimas. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. M. Ramonienė (moks. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 155–185.
- Vilkienė, L. 2017. Emigrantų K1 kitoniškumo suvokimas: sociolingvistinių veiksnių. *Taikomoji kalbotyra* Nr. 9. <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/120>.
- Vilkienė, L. 2019a. Toronto lietuvių bendruomenės lietuviškojo portreto eskizas. *Emigrantai. Kalba ir tapatybė II*. M. Ramonienė (moks. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 25–82.
- Vilkienė, L. 2019b. Ar emigrantų kalba patiria atriciją? *Kalbų studijos* 34, 111–130.
- Zabrodskaja, A., Ehala, M. 2015. Language and identity in the late Soviet Union and thereafter. *Sociolinguistic Studies*, 9.2-3, 159–171.

Straipsnis įteiktas 2023 m. gegužę
Priimta 2023 m. spalį